

ČLANKI IN RAZPRAVE

ARHEOLOŠKE NAJDBE NA MORSKEM DNU SLOVENSKE OBALE

ELICA BOLTIN-TOME

Dragocen delež k poznavanju najstarejše pomorske preteklosti našega obalnega območja prispevajo nedvomno tudi arheološke najdbe, odkrite na morskem dnu. Danes poznamo tudi pri nas osamljena najdišča blizu obale ali globlje v notranjosti Tržaškega zaliva pa tudi najdišča, ki leže na morskem dnu neposredno ob obali. Slednja so lahko povezana z naselbinskimi ostanki, ki leže neposredno ob morški obali ali pa so ostanki samostojnih, nekdanjih obalnih zgrajenih arhitektonskih objektov. Večina podvodnih in obmorskih najdišč je šele evidentirana ali le deloma raziskana. Ker pa že sedanji podatki opozarjajo na pomembno vlogo, ki so jo odigrala obmorska naselja ali postajališča pri razvoju pomorskega gospodarstva tudi tega dela Istre, kličejo po nadaljnjih, vsekakor sistematičnih raziskavah.

Slovenska istrska obala ali obala Slovenskega Primorja se razteza od Savudrije do Lazareta na jugoslovansko—italijanski državni meji in meri po meritvah katastrskega urada v Kopru komaj 46,6 km. Predstavlja le majhen del vzhodne obale Tržaškega zaliva z dokaj plitvim morskim dnom. Plitev je predvsem naš slovenski del, ki doseže največ 20 metrov globine. Izobata 20 m se zelo približa savudrijskemu rtu, Rtu Madona v Piranu, Rtiču Ronek pri Strunjanu in Debelemu rtiču pri Ankaranu. Ta oklepa osrednjo ravan Tržaškega zaliva in se polagoma dviga proti obali. Zato sta Piranski in Koprski zaliv plitvejša. Njuna globina meri največ 18 m. Še plitvejši pa so manjši zalivi, ki se vrste vzdolž obale.¹ Izjemo predstavljata le 34 m globoka podolgovata globel pri Rtu Madona in 36 m globoka manjša globel pod savudrijskim rtom. Kot pravi A. Melik, predstavljata ozki globeli kotanji, ki se zajedata do 15 m globoko v sicer plitvo morsko dno.²

Kot ostali del istrske obale je tudi obala Slovenskega Primorja že od antike do danes spremenila svojo podobo. Po podatkih geomorfologov se je v tem času dvignila predvidoma 2 metra.³ Prekrila je antično obalo in z njo vred tudi ostanke na morskem dnu ohranjenih objektov in temeljev zgradb, ki so stale neposredno ob obali. K spremembi obale pa je veliko pripomogel tudi človek, ki je dolga stoletja izkoriščal dobrine morja in zato nasilno posegal v obalo, ob kateri je gradil pristanišča, čolnarne, soline, ceste, ob naši obali pa je zgradil tudi železniški nasip. Marsikje so bili tako uničeni naši najstarejši pomniki preteklosti, mnoga za našo pomorsko preteklost zanimiva vprašanja bodo ostala zato za vedno neznan.

S podvodnimi arheološkimi raziskavami je začel piranski muzej že 1963. leta. S pomočjo potapljačev Društva za podvodne raziskave in športni ribolov je

bil do 1982. leta pregledan 150—200 m širok pas morskega dna vzdolž obale od Portoroža do Kopra. Ista ekipa je opravila tudi začetna raziskovanja v Fižinah v Portorožu in Simonovem zalivu v Izoli. V teh žal kratkotrajnih akcijah so bila opravljena le najnujnejša dela, ki pa so dala tudi pobudo za sistematična arheološka raziskovanja, ki so v Simonovem zalivu že v teku. V teku pa so še vedno topografske raziskave na morskem dnu. Arheološko potapljaško ekipo že od 1983. leta vodi arheolog in tudi potapljač dr. Timotej Knific. Ta ekipa pa je pregledala obalni pas morskega dna od Kopra do Lazareta na jugoslovansko—italijanski državni meji in deloma tudi morsko dno Piranskega zaliva ter morsko dno med Piranom in Strunjanom. Po podatkih, ki so nam jih zapustili starejši raziskovalci, predvsem A. Degrassi, ter rezultatov topografskih raziskovanj zadnjih 25 let, poznamo ob naši obali razmeroma dosti podvodnih arheoloških lokalitet. Od Portoroža do Lazareta pri Ankaranu so omembe vredne Fižine v Portorožu, Simonov zaliv in Viližan v Izoli, Žusterna pri Kopru in Jernejeva draga v Ankaranu. Na tem mestu nameravam predstaviti le Fižine, Simonov zaliv in Viližan v Izoli, to so najdišča, ki jih najbolj poznamo in so bila že podvržena vsaj zaščitnim raziskavam.

FIŽINE V PORTOROŽU

V majhnem zalivu neposredno ob skladišču soli v Fižinah v Portorožu so bili med topografskim pregledom morskega dna 1963. leta najdeni na morskem dnu ohranjeni ostanki 60—80 cm širokih temeljnih zidov. Zaradi urejevanja plaže na tem delu obale je prišlo že 1964. leta do podvodnih zaščitnih raziskav. Opravila jih je potapljaška ekipa piranskega muzeja, ki jo je vodil preparator muzeja in potapljač Mišo Husar. Kot morsko dno v tem zalivu je bil tudi zid večinoma prekrit z muljem, ki ga je uspelo potapljačem na več mestih odstraniti. Tako odkrit 65 m dolg zid poteka skoraj vzporedno z današnjo obalo, od katere je tudi 40 m oddaljen. Na obeh koncih se na ta glavni zid navezujejo krajša vzhodni in zahodni zid. Vsi trije zidovi obdajajo dokaj obsežen pravokotni prostor, ki se vleče proti obali. Kot kaže fragment glavnega zidu, so bili zidovi dokaj solidno grajeni. Ob notranji strani prostora je bilo izkopanih 5 manjših sond, v katerih je ležalo več manjših kosov grobe rimske keramike. V izkopu ob zunanji strani vzhodnega zidu so ležali kosi dveh rimskih amfor, na zunanji strani jugovzhodnega vogala pa so bili najdeni v zemljo zabiti ostanki lesenih količkov, ki so po analizi iz murvinega lesa.⁴

Ti, med raziskavami zabeleženi podatki nam o objektu in njegovem prvotnem pomenu ne povedo veliko. Možno je, da so zidovi pripadali večjemu, dokaj obsežnemu objektu, ki je stal nekdanj neposredno ob obali. Možno pa je tudi, da so omejevali rob obale, ob kateri so pristajale tudi ladje. To misel narekujejo predvsem ostanki kolov, ki so bili zabiti v dno ob obali in so bili verjetno namenjeni za privezovanje ladij. Bolj zgovorne kot arhitektonski ostanki pa so keramične, čeprav večinoma slabo ohranjene najdbe. Odkritih je bilo vsega 36 delov rimskih amfor in dve celi amfori. Le bolje ohranjeni predmeti so predstavljeni na tabelah T. II, III in cevasta amfora na T. I.

Pregled najdb:

1. Rimska amfora cevaste oblike iz svetlordeče pečene gline. Sestavljena je iz več fragmentov (inv. št. 607; T.I:6).
2. Iz več fragmentov rekonstruirana rimska amfora iz svetlordeče pečene gline (inv. št. 605; T.II:1).
3. Zgornji del rimske amfore iz svetlordeče pečene gline (inv. št. 601; T.II:2).
4. Dno rimske amfore iz svetlordeče pečene gline (inv. št. 590; T.II:3).
5. Del trupa rimske amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 637; T.II:4).
6. Zgornji del rimske amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 634; T.II:5).
7. Zgornji del rimske amfore iz svetlordeče pečene gline (inv. št. 636; T.II:7).
8. Spodnji del vrča s prstenastim dnom. Glina je rdeče pečena (inv. št. 684; T.III:6).
9. Dno rimske amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 593; T.II:8).
10. Vrat rimske amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 595; T.II:9).
11. Del zgornjega dela glinastega lončka iz rjavo pečene gline. Na zunanji površini so ohranjene plitve kanelure. Na notranji strani so vidni sledovi lončarskega vretena (inv. št. 560; T.III:1).
12. Zgornji del rimske amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 635; T.III:2).
13. Del zgornjega dela glinaste skodele iz rjavo pečene gline z ravnim navzven zavihanim ustjem (inv. št. 585; T.III:3).
14. Dno posode iz rjavo pečene gline (inv. št. 579; T.III:4).
15. Zgornji del glinastega lončka iz temnosivo pečene gline mešane z zrnci drobnega peska (inv. št. 569; T.III:5).
16. Dno majhne posode iz rdeče pečene in dobro prečiščene gline (inv. št. 566; T.III:6).
17. Del zgornjega dela glinaste posode z lijakasto navzven obrnjenim ustjem. Glina je rjavo pečena (inv. št. 586; T.III:7).
18. Stožčasta konica dna rimske amfore iz svetlordeče pečene gline. Zunanja površina je rahlo valovita (inv. št. 587; T.III:8).
19. Del ostenja z dnom glinastega lonca iz rdeče pečene gline (inv. št. 563; T.III:9).
20. Dno glinaste amfore iz rdeče pečene gline (inv. št. 584; T.III:10).

V predstavljenem izboru najdb je zastopanih največ ostankov rimskih amfor, ki zaradi svoje priljubljenosti in dolgotrajne uporabe za točnejšo kronologijo

najdišča niso najbolj uporabne, vsekakor pa nam bodo v veliko pomoč. Med fragmenti amfor iz Fižin imamo primere starejših in mlajših tipov amfor, ki jih po kronologiji Dressla in Lamboglie lahko uvrstimo kronološko od 1. st. pr.n.št. do 4. st. n.št. Tipu amfore Dressel 7, ki je datiran v 1. st. pr.n.št., pripada bržkone zgornji del amfore z lijakastim vratom in na zunanji strani rahlo odebeljenim ustjem (T.II:9) in verjetno tudi dno amfore s stožčasto oblikovano konico (T.II:8).⁵ Starejši tip, datiran v 1. st. n.št., predstavlja tudi fragment posode z lijakasto navzven zapognjenim višjim ustjem (T.III:7).⁶ Vsekakor mlajša pa sta zgornja dela manjših rimskih amfor na T.II:2, 7. Po isti kronologiji sta datirana v 2., lahko pa sodita še v 3. st. n.št., kajti večji del amfore (T.II:2) s kratkim vratom in lijakastim ustjem je najbolj podoben zgornjemu delu amfore tipa Dressel 24 ali Lamboglia 25.⁷ Tudi ročaj ima na zgornji strani profiliran. V isti čas so datirani tudi podobni fragmenti z otoka Raba.⁸ Mlajša je amfora, ki ji je pripadal drugi manjši del (T.II:7), sorodna je tipu Dressel 30, ki je kronološko uvrščen v 4. st., lahko pa je tudi mlajši.⁹ Med mlajše tipe amfor pa sodita tudi obe rekonstruirani amfori. Cevasta amfora ima analogije med amforami tipa Dressel 37 (T.I:6), datiranimi v 4. st.¹⁰ Nekako v isti čas sodi tudi druga amfora trebušaste oblike, ki je kot prva sestavljena iz fragmentov; ti so ležali ob zunanji strani vzhodnega zidu. Ta tip amfore je pri nas redkejši (T.II:1), le posamezni primeri so bili najdeni pri nas na Jadranu.¹¹ Oblikovno je amfora najbolj sorodna tipu Dressel 30, ki je datiran v 3.—4. st.¹² Na prehodu ramena v trup so bile z ostro konico pred pečenjem dokaj grobo in površno vpraskane črke (T.II:1). Kot je menil dr. Jaro Šašel, je pisec dokaj dobro poznal grško abecedo, ni pa bil več v pisanju. Netočen zapis osebnega imena »Theodorou« je verjetno zapisal lastnik amfore. Dokaj rustikalna izvedba pa ne pride v poštev za časovno opredelitev amfore. Vsaj okvirno pa se gotovo ujema z njeno datacijo.

Arheološka potapljaška ekipa, ki sodeluje s Pomorskim muzejem in jo vodi dr. Timotej Knific, je 1986. leta na tej podvodni lokaliteti opravila nekaj potopov. Keramika, ki je bila najdena v mulju in je še v obdelavi, sodi v tu predstavljeni časovni okvir. Arheološke najdbe z morskega dna v Fižinah so zazdaj še zelo skromne, saj so bile raziskave le kratkotrajne. Vseeno pa že opozarjajo na pomemben, žal še neznan arhitektonski objekt, ki bi bil lahko v uporabi skozi vse zgodnjeantično obdobje in tudi še kasneje. Sodeč po najdbah iz bližnje okolice, pa ni bil osamljen. Najbližje arheološko najdišče poznamo že na Bernardinu, kjer je bil med gradnjo novega turističnega naselja Bernardin najden rimski nagrobnik iz 1. st. n.št.¹³ in debele plasti zdrobljenih školjk, na katere opozarja že B. Benussi, ki meni, da je bila že v zgodnji antiki nekje v bližini tovarna škrlatnega rdečila.¹⁴ Omenja tudi druge naselbinske ostanke, žal pa ne navaja točnejših najdiščnih podatkov. Te bo tudi težko zbrati, kajti gotovo je, da je bilo veliko uničenega že

med gradnjo srednjeveškega samostana, ki je stal na hribčku, imenovanem Bernardin ob še danes ohranjenih ruševinah gotske cerkvice.

Ne nazadnje je treba omeniti še arheološko lokaliteto v Fornačah, ki je od Fižin ob morju oddaljena le dober kilometer. Do 1986. leta so bili od tod znani le skromni podatki o domnevni rimski vili rustiki, ki je v zgodnji antiki stala na kraju kasnejše steklarne in danes Morske biološke postaje Instituta za biologijo Univerze Edvarda Kardelja v Ljubljani.¹⁵ 1986. leta pa so med zaščitnimi raziskavami, ki jih je opravljal Medobčinski zavod za varstvo naravne in kulturne dediščine Piran, prišli na dan še novi, danes še neobjavljeni podatki in najdbe, ki kažejo na dokaj zgoden nastanek naselja v Fornačah.

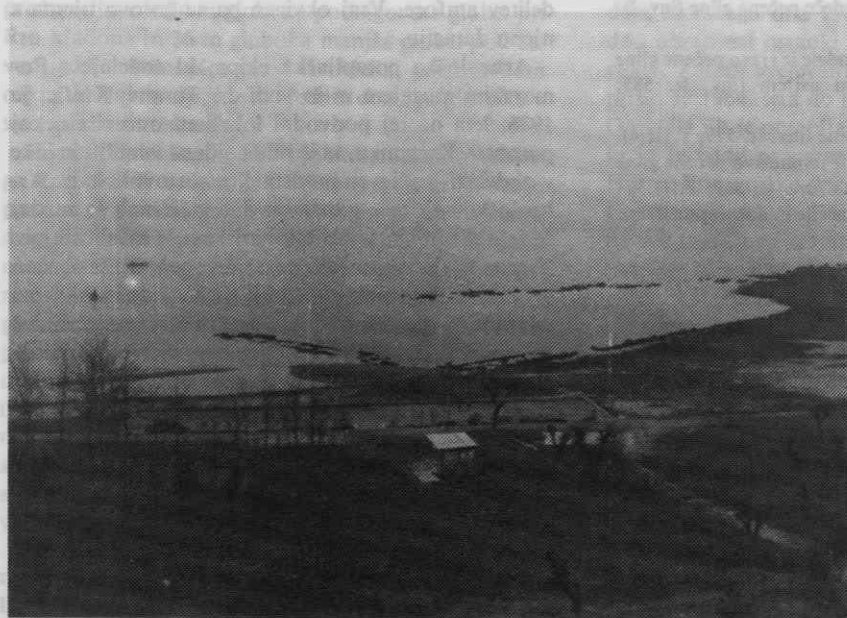
Če upoštevamo vse navedene najdiščne podatke, morda ni drzna misel, da je v rimskem času na predelu od Fižin v Portorožu preko Bernardina do Fornač v Piranu obstajal obsežen antični naselbinski kompleks, ki naj bi nastal že pred začetkom rimskega imperija. Ker pa je to za nas nedvomno zanimivo naselje danes že precej pozidano, obsežnih raziskav ne moremo načrtovati. Na marsikatero že zastavljeno vprašanje bi dobili odgovor s sistematičnimi podvodnimi raziskavami, na marsikatero pa bi odgovorila tudi sistematična raziskava še ohranjenega naselbinskega kompleksa v Fornačah v Piranu.

SIMONOV ZALIV IN VILIŽAN V IZOLI

V Izoli poznamo kar dve podvodni lokaliteti. Ostanke rimskega pristanišča so ohranjeni na morskem dnu v Simonovem zalivu in na komaj 2 km oddaljenem Viližanu, ki ob nizki gladini vode segajo deloma tudi nad morsko gladino. Temelji rimskega pri-

stanišča v Simonovem zalivu so razmeroma dobro ohranjeni. Do ureditve nove plaže 1968. leta so ležali globlje v zalivu, ker se je ta zaradi dviga morske vode zajedal globlje v celino. Ob oseki je bilo lepo videti glavni pomol, bankin — rob antične obale in valobran (sl. 1, 2). Na to pristanišče so opozorili že P. Coppo, P. Kandler¹⁶ in predvsem A. Degrassi, ki je zidove tudi prvi izmeril in pristanišče opisal v svojem delu *I porti romani dell'Istria* skupaj z vrsto rimskih pristanišč, odkritih vzdolž zahodne istrske obale.¹⁷ V Simonovem zalivu je 1968. leta raziskoval tudi V. Šri-bar, ki je zabeležil nekaj novih podatkov predvsem ob robu takratne obale.¹⁸ Ponovno pa je bilo posneto pristanišče v Simonovem zalivu med zaščitnimi raziskavami 1968. leta, ki jih je opravil Pomorski muzej »Sergej Mašera« Piran. Natančneje sta bila tedaj izrisana pomol in bankin, medtem ko je bil valobran ponovno posnet šele 1988. leta med sistematičnim pregledom morskega dna. Tudi ta dela je opravljala potapljaška ekipa pod vodstvom Pomorskega muzeja »Sergej Mašera« Piran.

Rimski pomol, ki je danes nadziran, je bil 55 m dolg, 2,4 m širok. Grajen je bil iz do 2,5 m dolgih, povprečno 1 m širokih in ponekod tudi do 1 m visokih kamnitih blokov iz peščenjaka. Ti so bili ob straneh vrečasto naloženi. Kaže, da se je ta pomol na posameznih mestih ohranil do 2,5 m visoko. Temelji stoje na 20—50 cm širši podlagi. Zgornja površina pomola, ki je bila verjetno povsem prekrita z velikimi kamnitimi ploščami, se žal ni ohranila. Močan je bil tudi bankin, od katerega se je ohranila vrsta do 2 m dolgih, 1 m širokih in 50 cm visokih kamnitih blokov.¹⁹ Tudi bankin je danes nadziran, vendar se ob njegovi notranji strani še vidi ozek pas kamnitih zidov. V program zaščitnih raziskav 1968. leta valobran ni bil vključen, zato so bili do raziskav 1988. leta znani le podatki, ki nam jih je zapustil A. Degrassi.

Sl. 1 — Ostanke rimskega pristanišča v Simonovem zalivu

železniški nasip in obalna ce-
dišča imamo le malo podatkov.
mnih najdb le predpostavljamo
v 2.–3. st. n.š.

ZAKLJUČEK

Arheološki najdbi na
vem zalivu v Izoli in Viližanu
dvajsetih letih pridružil
Portorožu, v Zestru pri Ka-
pri Ankaranu, Razkočnem
tov na tako kratkem delu ter-
di ta del polotoka, ki je bil
priključen istotvrju me-
menten deli k razvoju rja-
ki se je v tem času odvijala
drugi rimski mesti so-
Sodeč po topografsko ugo-

Sl. 2 — Temelji pomola rim-
skega pristanišča v Simonov-
vem zalivu

Nedvomno zanimiv je tudi podatek, ki je bil zabeležen med raziskavami 1968. leta. V 25 m dolgem izkopu v blatno dno, ki je potekal vzdolž takratne obale z začetkom 30 m od vzhodne obale, je bil odkrit večkrat pretrgan zid ali tlak iz manjšega kamnja, ki je segal še v neprekopani del terena. Sodeč po fotografiji, ki jo je objavil V. Šribar, je možno, da gre za isto plast kamnja, na katero je že takrat opozoril in jo označil za kamniti tlak ob južni obali.²⁰ Že zaradi zelo blatnega dna plasti kamnja ni bilo mogoče slediti. Le na posameznih mestih med robom obale in bankinom, so v blatu oziroma mulju ležale posamezne plošče. Če upoštevamo podatke, ki jih je zabeležil ob antični južni obali že V. Šribar, je še bolj verjetna misel, da je bil širši prostor ob južni obali prekrit s kamnitimi ploščami. Žal pa ne vemo, kako daleč proti jugu je segal. Morda je 1968. leta ob stari obali odkrito kamenje predstavljalo južni rob v antiki tlakovanega manipulativnega prostora.

Novi in nedvomno zanimivi so podatki, ki so bili zabeleženi med sistematičnim pregledom morskega dna jeseni 1988. leta, ki jih je opravljal piranski muzej pod vodstvom avtorice članka. Potapljaško ekipo je vodil arheolog in potapljač Vladimir Kovačič, kustos poreškega muzeja. Raziskave so bile omejene na prostor med valobranom in bankinom ter med pomolom in zahodno obalo zaliva. Ob vzhodni strani pristanišča je bil ugotovljen 7,5 m širok in 20–25 m dolg pas kamnja, ki ga sestavljajo tri vrste zidovom podobno naloženega kamnja, ki se vleče od valobrana proti bankinu. Danes že precej porušen zid je morda sestavljal vzhodni rob antične obale. Verjetno je bil grajen podobno kot glavni pomol in valobran, le da je bil širši in skoraj gotovo prekrit s kamnitimi ploščami, saj je gotovo predstavljal tudi hodno površino ob rimski stavbi, ki je stala neposredno ob obali.

Raziskave v tem delu zaliva še niso končane, kajti temeljni zid je verjetno ohranjen tudi na morskem dnu pri bankinu.

Med raziskavami 1988. leta pa so bili odkriti ostanki temeljnih zidov stavbe tudi na nasprotni strani zaliva. Možno je, da so to ostanki temeljev nekdanje pristaniške zgradbe, ki je tudi stala na kopnem neposredno ob obali.

Na morskem dnu oziroma neposredno ob vzhodni obali so bili 1983. leta odkriti temelji stavbe. Ležali so neposredno ob obali in segali še v neraziskani del terena. (sl. 3). Temeljni zidovi so obdajali večje in manjše prostore. Zidovi manjših prostorov segajo v neprekopani del terena. Podolgovat, 10 m dolg in 1,8 m širok prostor, ki ga obdajajo do 80 cm široki zidovi, obdaja 2,8 m dolg monolitni blok laporja. Ta prostor je po vsej verjetnosti antično stavbo povezoval z vzhodno obalo. Del tega prostora je 1957. leta odkril tudi V. Šribar,²¹ medtem ko je njegov večji del še prekrivala zemlja. Morje je namreč do izgradnje današnjega zaščitnega zidu, ki sedaj prekriva tudi temelje stavbe izpodjedalo rob obale in uničevalo neposredno ob obali ohranjene temelje rimske zgradbe. Med raziskavami so bili odkriti tudi žal precej poškodovani fragmenti grobe rimske keramike, predvsem amfor in ostanki rimskih tegul.

Rimsko pristanišče v Simonovem zalivu je tako kot zgodnjeantični naselbinski ostanki na kopnem le deloma raziskano. Za nas tako zanimivo vprašanje, ki si ga zastavljamo v zvezi z dokaj obsežnim pristaniščem v Simonovem zalivu v Izoli pa ostaja še vedno odprto.

Temeljni zidovi rimskega pristanišča so dokaj dobro ohranjeni tudi na morskem dnu v Viližanu ob nekdanji opekarni "Ruda", danes "Ferrotehna Izola". Tudi to pristanišče omenja že A. Degraffi,²² le da

Sl. 3 — Temelji rimske stavbe ob zahodni obali Simonovega zaliva

so podatki bolj skromni. Oba pomola sta bila ponovno izmerjena in detajlneje izrisana 1978. leta.²³

Prvi pomol se vleče od obale proti notranjosti in je dolg 75 m in 4,3 m širok. Na ta pomol, ki je razmeroma dobro ohranjen, se pod kotom 85° naslanja drugi pomol, ki je speljan nazaj proti obali. Ta pomol, ki je danes dolg 90 m, je izpostavljen tramontani in je zato tudi slabše ohranjen. Kamenje na več mestih manjka. Zahodni, bolje ohranjeni pomol je grajen kot pomol v Simonovem zalivu. Povprečno 1 m dolgi in 0,50 m visoki kamniti bloki peščenjaka so naloženi ob straneh pomola, vmesni prostor pa je napolnjen z manjšim kamenjem. Ta pomol lahko spremljamo do današnje obale oziroma do roba nekdanjega železniškega nasipa. Verjetno je bil prav tako grajen drugi, daljši pomol, ki pa se nekako 2 m od obrežja povsem izgubi. Danes se še ne ve, ali je pretrgan, ali je bil tu rob antične obale, na katero naj bi bil sprva naslonjen.

Tudi v zvezi z rimskim pristaniščem v Viližanu se odpira vrsta vprašanj, ki se nanašajo na žal še neraziskano pristanišče in na njegovo povezavo z bližnjim, v antiki naseljenim prostorom. Zato nikakor ne smemo zanemariti že znanih naselbinskih ostankov, datiranih v 2. ali 3. st. n.št., ki so bili odkriti na kraju današnje »Ferrotehne Izola«,²⁴ in najdb, ki so prišle na dan med zaščitnimi raziskavami, ki jih je opravil piranski muzej 1980. leta med gradnjo cestnega priključka obalne ceste »Izola—Piran«. V izkopu za prepust P₂ so prišli 20 m od današnje obalne ceste 2,4 m globoko v izkopu na dan ostanki zidu po vsej širini izkopa (sl. 4). Zid je bil med zemeljskimi deli deloma

poškodovan, kaže pa, da se je ohranila njegova zunanja stran z ravno zunanjo površino. Ta del zidu je bil zgrajen iz 2 m dolgih in 1,5 m širokih blokov laporja. Širina zidu ni znana, ker je bila njegova druga stran uničena. Kaže pa, da je bil zid zelo močan. Izkop je sproti zalivala voda, zato je bil s pomočjo vodne črpalke odkrit le 70 cm visok zid. Odkriti del zidu predstavlja le majhen del nedvomno daljšega in trdnograjenega zidu, saj sega v oba profila izkopa. Ta zid je bil, kot kaže, vzporeden z današnjo obalno cesto in zato je možno, da je del bankina nekdanje, po vsej verjetnosti antične obale, ki je prekrita z obalno cesto in železniškim nasipom. V istem izkopu, le 50 m južneje in 2,7 m globoko, so ležale na dnu izkopa velike kamnite plošče (1 x 2,5 m), ki so bile položene tesno druga ob drugi vzdolž spodnjega roba izkopa (sl. 3). Segale pa so še v ne prekopani del terena. Prav tako položene plošče so ležale 2,45 m globoko v izkopu za prepust P₃.

Ce strnemo vse do sedaj znane arheološke najdbe v Viližanu, na morskem dnu in na kopnem in upoštevamo najdiščne podatke, vidimo, da so ležale 2 do 3 m pod današnjo površino. Glede na nivo ostankov antičnega pristanišča na morskem dnu, lahko nekako na tem nivoju pričakujemo tudi antično hodno površino, ki naj bi bila, sodeč po najdenih kamnitih ploščah, vsaj na tem predelu prekrita s kamnitimi ploščami. Dokaj obsežen naselbinski kompleks ob obali naj bi omejeval močan obalni zid, odkrit v izkopu ob današnji obalni cesti. Nekje med bankinom, robom antične obale in zahodnim pomolom pa moramo iskati tudi vhod v pristanišče, ki ga danes prekriva

železniški nasip in obalna cesta. Za kronologijo najdišča imamo le malo podatkov, zato lahko na osnovi znanih najdb le predpostavljamo, da je bilo v uporabi v 2.—3. st. n.št.

ZAKLJUČEK

Arheološkim najdbam na morskem dnu v Simonovem zalivu v Izoli in Viližanu v Izoli so se v zadnjih dvajsetih letih pridružile še najdbe v Fižinah v Portorožu, v Žusterni pri Kopru in v Jernejevi dragi pri Ankaranu. Razmeroma veliko podmorskih objektov na tako kratkem delu istrske obale kaže, da je tudi ta del polotoka, ki je bil v času rimskega imperija priključen teritoriju mesta Tergeste, prispeval pomemben delež k razvoju rimske pomorske trgovine, ki se je v tem času odvijala med Istro in Akvilejo ter drugimi rimskimi mesti sosednje italijanske obale. Sodeč po topografsko ugotovljenih najdiščih, je bil današnji slovenski del Istre dokaj gosto naseljen. Večino naselbinskih ostankov, zlasti ob obalnem območju, pripisujemo danes rimskim vilam rustikam z večjimi posestvi, obrtnimi delavnicami in predvsem v zaledju ležečim naseljem.²⁵ Prav rimske vile rustike pa so bile nosilke gospodarskega življenja tudi pri nas v Istri. Dokaj gosta mreža lokalnih cestišč, ki je nastajala v tem zgodnjem rimskem času v Istri, je povezovala v zaledju ležeča mesta z glavno državno cesto, imenovano Via Flavia, ki je povezovala glavna tržišča oziroma mesta Pola—Parentium—Tergeste. Povezovala je tudi tržišča ob obali. Pretežni del trgovine med Istro, Akvilejo in drugimi mesti vzdolž zahodne jadranske obale se je odvijal po pomorskih poteh, ki so vodile ob istrski obali, kajti pot do sosednje obale je bila po morju krajša in tudi lažja kot po kopnem, čeprav po za tiste čase razmeroma dobro urejenih cestah. To potrjujejo tudi ostanki rimskih pristanišč, ohranjenih na morskem dnu ob naši obali.

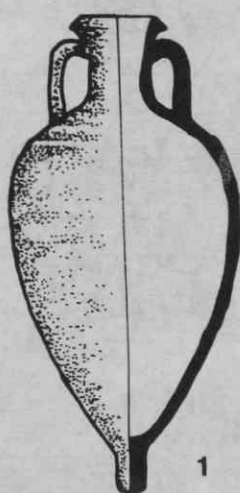
O trgovskih stikih, ki so v rimskem času obstajali med Istro in Akvilejo, izvemo iz del antičnih piscev pa tudi kasnejših raziskovalcev.²⁶ O njih govorijo tudi arheološki viri, ki pa jih ni malo. Istra je izvažala veliko svojih proizvodov, predvsem olive, olje, žito, volno, ribe pa tudi garrum — ribjo omako, ki so jo cenili zlasti bogati Rimljani. Istrske proizvode so pošiljali tudi dalje v Norik in Panonijo, kar potrjujejo tudi napisi na posodah in žigi, ohranjeni na amforah in opekah. Napis, ohranjen na rimski amfori, najdeni pri Ptuj, pove, da so bile v amfori vložene istrske (verjetno) olive.²⁷ Na emonskem grobišču je bila najdena amfora z žigom istrske delavnice Laecaniusa Bassusa.²⁸ Med najpogostejše uvozne produkte iz Akvileje sodijo izdelki iz stekla, sol, nakit, opeka in drugi proizvodi predvsem akvilejskih delavnic. Kljub precejšnjemu številu lokalitet, ki so razvrščene ob našem delu istrske obale, pa o pomorski trgovini pri nas ne vemo veliko, kajti naša podvodna in obalna najdišča so slabo raziskana in strokovno neobdelana. Zato o povezavi pri nas ohranjenih rimskih pristanišč z bližnjim ali daljnim zaledjem lahko le ugibamo.

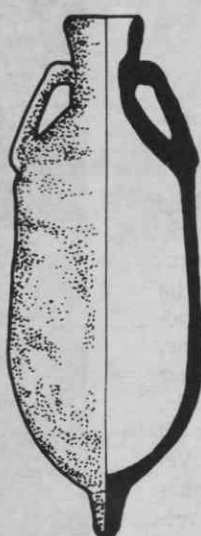
Sl. 4 — Zid v Viližanu

A. Degrassi domneva, da je bilo v Viližanu v Izoli, kjer sta ohranjena dva pomola, dokaj obsežno pristanišče, morda antične opekarne.²⁹ Na kopnem v neposredni bližini so bili najdeni ostanki lončarske peči. Možno pa je, da je bilo pristanišče povezano tudi z naselji v zaledju. Žal nam podatki, ki so do sedaj še zelo skromni, o tem ne povedo ničesar. Kljub pestremu izboru žigov na opekah, najdenih med naselbinskimi ostanki blizu Viližana in okolici nimamo podatkov, ki bi govorili o antičnih opekarnah pri nas. Predpostavljamo pa lahko, da je malo verjetno, da bi uvažali dokaj težak gradbeni material tudi na področje, ki je imelo na voljo v ta namen uporabno glino. Razen tega pa tudi vemo, da je v Istri tedaj že obstajala lončarska in opekarska industrija.

Še vedno je nerešeno vprašanje o namenu dokaj obsežnega pristanišča v Simonovem zalivu. Sodeč po rezultatih najnovejših raziskovanj, je verjetno, da je bilo v prvi vrsti namenjeno potrebam obsežne rimske vile rustike, ki naj bi stala neposredno v pristanišču že v 1.st. pr.n.št.³⁰ Sistematične raziskave naselbinskih ostankov na kopnem in pristaniških objektov na morskem dnu so že v teku. Že rezultati dosedanjih raziskav pa kažejo, da so te najdbe v zelo tesni povezavi, zato jih tudi ni mogoče ločeno obravnavati. Še vedno je nepojasnjena vloga podvodnega objekta v Fižinah, najdišč v Žusterni pri Kopru in Lazaretu v Ankaranu in ne nazadnje tudi v Viližanu. Ta najdišča bi nam lahko v veliko pomoč pri preučevanju rimske pomorske trgovine in njenih poti. Malo vemo tudi o nastanku naših obalnih mest Kopra, Izole in

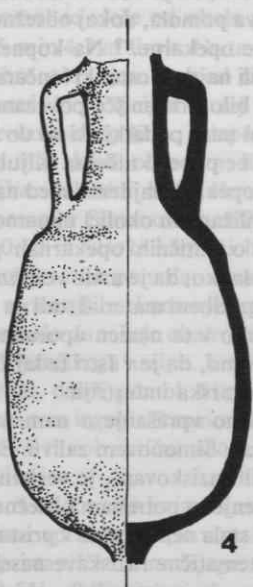
1

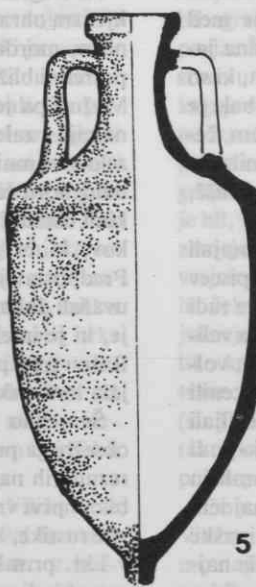
2

3

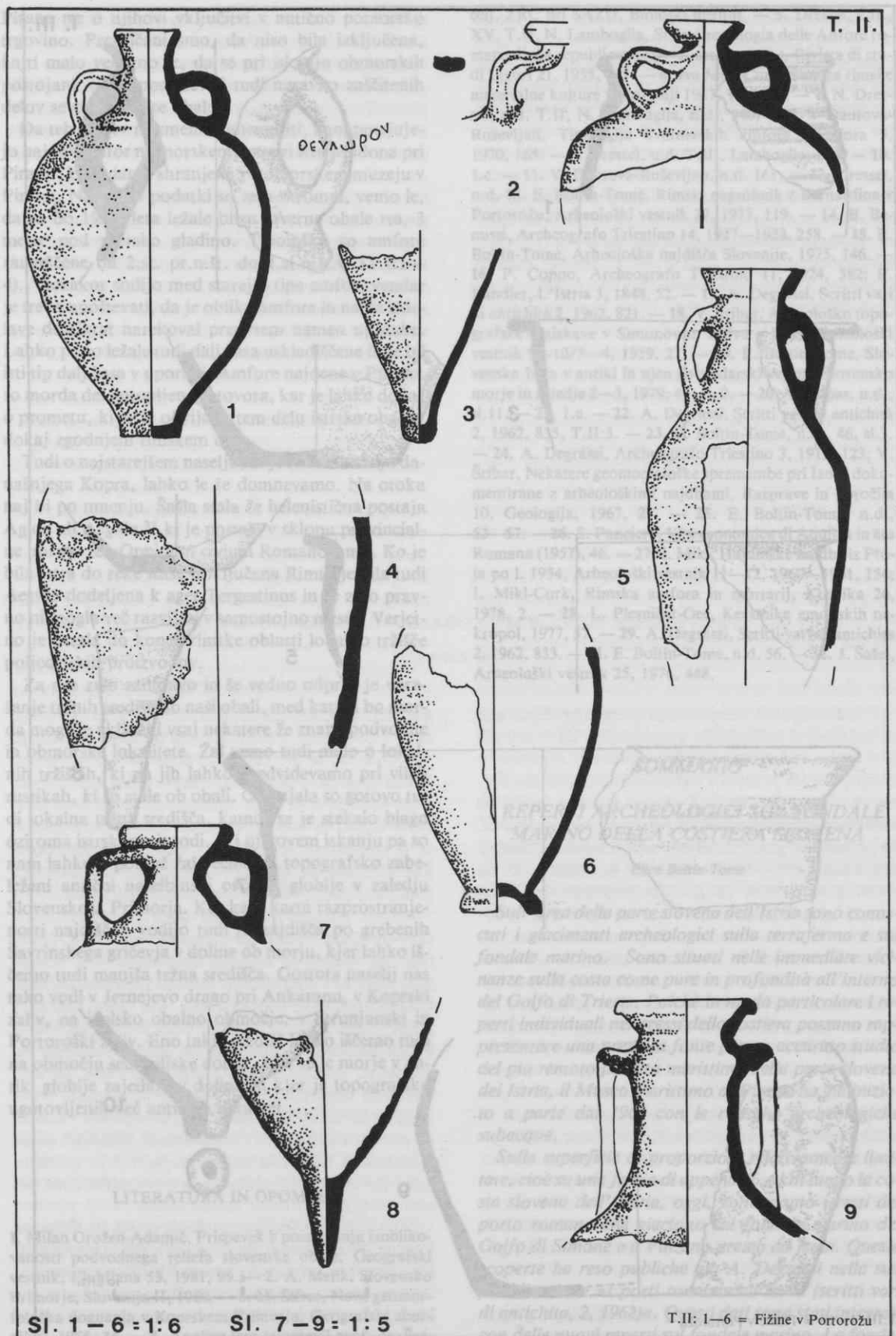
4

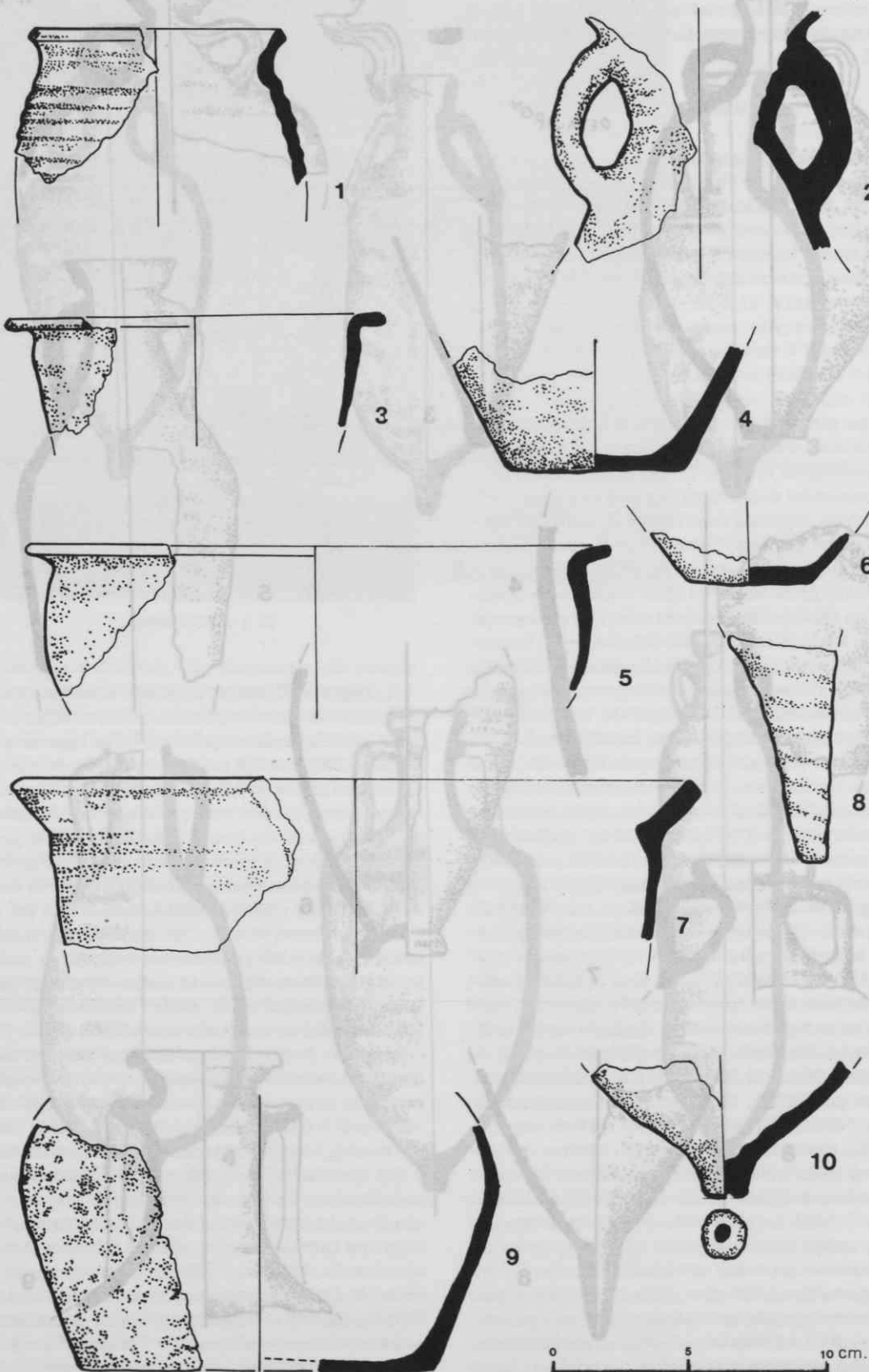
5

6

T. III.

T.III: 1—10 = Fižine v Portorožu

Pirana ter o njihovi vključitvi v antično pomorsko trgovino. Prepričani smo, da niso bila izključena, kajti malo verjetno je, da se pri iskanju obmorskih postojank ne bi posluževali tudi naravno zaščitenih delov severne istrske obale.

Da teh krajev ne smemo zanemariti, nam potrjujejo najdbe amfor na morskem dnu pri Rtu Madona pri Piranu, ki so danes shranjene v Pomorskem muzeju v Piranu. Najdiščni podatki so zelo skromni, vemo le, da so do 1955. leta ležale blizu severne obale rta, 3 metre pod morsko gladino. Tipološko so amfore raurvščene od 2. st. pr.n.št. do 1. st.n.št.³¹ (T.I:1—4). Vsekakor sodijo med starejše tipe amfor, vendar je treba upoštevati, da je oblika amfore in način izdelave dostikrat narekoval predvsem namen uporabe. Lahko pa so ležale tudi dalj časa uskladiščene in je bil isti tip dalj časa v uporabi. Amfore najdene v Piranu, so morda del potopljenega tovora, kar je lahko dokaz o prometu, ki se je odvijal v tem delu istrske obale v dokaz zgodnjem rimskem času.

Tudi o najstarejšem naselju, ki je stalo na kraju današnjega Kopra, lahko le še domnevamo. Na otoku naj bi po mnenju. Šasla stala že helenistična postaja Agida ali Aegida,³² ki je postala v sklopu provincialne uprave že »Oppidum civium Romanorum«. Ko je bila Istra do reke Raše priključena Rimu, je bila tudi Aegida dodeljena k ager Tergestinus in se zato pravno ni mogla več razvijati v samostojno mesto. Verjetno je ostala do konca rimske oblasti lokalno tržišče poljedelskih proizvodov.

Za nas zelo zanimivo in še vedno odprto je vprašanje tržnih središč ob naši obali, med katera bo morda mogoče vključiti vsaj nekatere že znane podvodne in obmorske lokalitete. Žal vemo tudi malo o lokalnih tržiščih, ki pa jih lahko predvidevamo pri vilah rustikah, ki so stale ob obali. Obstajala so gotovo tudi lokalna tržna središča, kamor se je stekalo blago oziroma istrski proizvodi. Pri njihovem iskanju pa so nam lahko v pomoč žal večinoma topografsko zabeleženi antični naselbinski ostanki globlje v zaledju Slovenskega Primorja. Kot kaže karta razprostranjenosti najdišč,³³ vodijo tudi ta najdišča po grebenih Šavrinskega gričevja v doline ob morju, kjer lahko iščemo tudi manjša tržna središča. Gostota naselij nas tako vodi v Jernejevo drago pri Ankaranu, v Koprski zaliv, na izolsko obalno območje, v Strunjanski in Portoroški zaliv. Eno takih središč lahko iščemo tudi na območju sečoveljske doline, kjer se je morje v antiki globlje zajedalo v dolino in kjer je topografsko ugotovljenih več antičnih lokalitet.

LITERATURA IN OPOMBE

1. Milan Orožen-Adamič, Prispevek k poznavanju izoblikovanosti podvodnega reliefa slovenske obale, Geografski vestnik, Ljubljana 53, 1981, 99. — 2. A. Melik, Slovensko Primorje, Slovenija II, 1960. — 3. M. Šifrer, Nova geomorfološka dognanja v Koprskem Primorju, Geografski zbornik 9, 1965, 34. — 4. Analizo lesa je opravil prof. dr. Šer-

- celj, ZRC pri SAZU, Biološki inštitut. — 5. Dressel, CIL, XV, T.II, N. Lamboglia, Sulla Cronologia delle Anfore romane di eta repubblicana (II—I. secolo A.C.), Rivista di studi Liguri 21, 1955, 143. — 6. Iva Mikl-Curk, Sintesa rimske materialne kulture v Sloveniji 1987, T.19: 13. — 7. N. Dressel, n.d. T.II, N. Lamboglia, n.d., 143. — 8. V Dautova-Ruševljan, Tipologija kvarnerskih amfora, Diadora 5, 1970, 165. — 9. Dressel, n.d. T.II, Lamboglia, n.d. — 10. l.c. — 11. V. Dautova-Ruševljan, n.d. 161. — 12. Dressel, n.d. 13. E. Boltin-Tome, Rimski nagrobnik z Bernardina v Portorožu, Arheološki vestnik 27, 1977, 119. — 14. B. Benussi, Archeografo Triestino 14, 1927—1928, 258. — 15. E. Boltin-Tome, Arheološka najdišča Slovenije, 1975, 146. — 16. P. Coppo, Archeografo Triestino 11, 1924, 382; P. Kandler, L'Istria 3, 1848, 52. — 17. A. Degrassi, Scritti vari di antichità 2, 1962, 821. — 18. V. Šribar, Arheološko topografske raziskave v Simonovem zalivu v Izoli, Arheološki vestnik 9—10/3—4, 1959, 27. — 19. E. Boltin-Tome, Slovenska Istra v antiki in njen gospodarski vzpon, Slovensko morje in zaledje 2—3, 1979, 45, sl. 2. — 20. V. Šribar, n.d., sl.11. — 21. l.c. — 22. A. Degrassi, Scritti vari di antichità 2, 1962, 835, T.II:3. — 23. E. Boltin-Tome, n.d., 46, sl.3. — 24. A. Degrassi, Archeografo Triestino 3, 1913, 123; V. Šribar, Nekatere geomorfološke spremembe pri Izoli, dokumentirane z arheološkimi najdbami, Razprave in poročila 10, Geologija, 1967, 27. — 25. E. Boltin-Tome, n.d., 52—57. — 26. S. Panciera, Vita economica di Aquileia in eta Romana (1957), 46. — 27. I. Mikl, Hajdinske najdbe iz Ptujja po l. 1954, Arheološki vestnik 11—12, 1960—1961, 154; I. Mikl-Curk, Rimska amfora in mortarij, Kronika 26, 1978, 2. — 28. L. Plesničar-Gec, Keramika emonskih nekropol, 1977, 57. — 29. A. Degrassi, Scritti vari di antichità 2, 1962, 833. — 30. E. Boltin-Tome, n.d. 56. — 31. J. Šašel, Arheološki vestnik 25, 1976, 448.

SOMMARIO

I REPERTI ARCHEOLOGICI SUL FONDALE MARINO DELLA COSTIERA SLOVENA

Elica Boltin-Tome

Sull'area della parte slovena dell'Istria sono conosciuti i giacimenti archeologici sulla terraferma e sul fondale marino. Sono situati nelle immediate vicinanze sulla costa come pure in profondità all'interno del Golfo di Trieste. Poiché in modo particolare i reperti individuali nei pressi della costiera possano rappresentare una preziosa fonte per un accurato studio del più remoto passato marittimo della parte slovena dell'Istria, il Museo marittimo di Pirano ha già iniziato a parte dal 1963 con le ricerche archeologiche subacquee.

Sulla superficie di proporzioni relativamente limitate, cioè su una fascia di appena 46,4 km lungo la costa slovena dell'Istria, oggi, conosciamo i resti del porto romano che giacciono sul fondale marino del Golfo di Simone e a Vilizano presso ad Isola. Queste scoperte ha reso pubbliche già A. Degrassi nella sua pubblicazione »I porti romani dell'Istria (scritti vari di antichità, 2, 1962)«. Questi dati sono stati integrati con delle nuovi reperti sul fondale marino. Le fonda-

mente delle mure dei cinta, individuate sul fondale marino del Golfo di Simon, permettano la ricostruzione della forma originaria del porto romano e del suo collegamento con i residui delle sovrastanti colonie scoperte sul promontorio del Golfo. Con le ricerche protettive del 1980 sono stati parzialmente completati i dati sul porto romano a Viligiano. Sono state scoperte pure le fondamenta delle mura di cinta a Žusterna, a Capodistria ed a Fižine presso Portorose. Ed è qui che il Museo nel 1964 effettuò dei brevi scavi di misura protettiva. Sul fondale marino a Fižine furono scoperte le basi della mura di cinta di una costruzione architettonica romana che si riferiscono probabilmente ad una costruzione oppure al porto romano e che grazie al recupero di due anfore e d'alcuni frammenti ritrovati nei pressi della muraglia e possibile inserirli nel periodo dal I. fino al IV. secolo d.C. le ultime scoperte nelle vicinanze di un ampio

complesso d'antica colonia a Fornace a Pirano è naturale porsi la domanda sul reciproco rapporto di ambidue le scoperte del medesimo periodo.

Le scoperte subacquee e certamente anche quelle littorali ci pongono davanti ad una serie di interrogativi strettamente connessi con il commercio marittimo degli antichi Romani, che si svolse lungo la costa del Littorale sloveno. A causa delle ricerche sulle scoperte subacquee e dei resti delle colonie, eseguite però in un modo piuttosto superficiale, non possiamo dare ancora delle plausibili risposte ai nostri interrogativi. In ogni caso, però, in base alle fonti e dati archeologici a noi tramandati è chiaro che pure questa parte dell'Istria fu inserita nel commercio marittimo che si svolse nel periodo della prima fase dell'età romana tra l'Istria ed Aquileia, nonchè tra le città della vicina costa adriatica.

PRISPEVEK K TOPOGRAFIJI OBALE MILJSKEGA POLOTOKA

MATEJ ŽUPANČIČ

V zadnjem času je zanimanje arheologov in drugih za podvodno arheologijo pripomoglo, da v severni Istri lahko naštejemo več rimskodobnih objektov v morju, kot jih je uspel v danes že klasični študiji opisati A. Degraffi (1957). Tedaj je prikazal vse večje objekte, a danes ne smemo več zanemarjati dejstva, da je bilo ob gosto naseljeni zahodnoistrski obali v preteklosti večje število manjših pristanov, ki so služili posameznim geografsko-gospodarskim celotam. Te so obstajale vsaj od rimske dobe skozi srednji vek, včasih kontinuirano do polpretekle dobe; na pristaniških objektih je občasno prihajalo do sprememb, ki so zakrile ostanke iz arheoloških »par excellence« dob. Do gradbenih posegov je od časa do časa moralo priti zaradi stalne transgresije morja (Žumer 1984), vabljava mikrolega pristanov pa je narokovala vzdrževanje in rabo skozi daljša obdobja.¹

Obala je kot ugodno mesto za stike in menjavo privabljal že v starejši prazgodovini, omenimo naj le močne vplive jadranskih neolitskih kultur, ki so po morju prihajali na sever v tržaško zaledje (Leben 1976). Nekoliko pozneje moramo računati z nastankom jantarske poti, ki se je končala nekje v našem prostoru, a tudi z vplivi pašništva med kraškim zaledjem in obalo. Čeprav ni znan še skoraj noben prazgo-

dovski ali protozgodovinski objekt prav ob obali, bom v prispevku orisal takratno poselitev zalednega prostora, saj se je z bronasto dobo oblikovala trajna kulturna podoba polotoka skupaj z zaledjem do kraškega roba in je le tako moč razumeti nekatere poznejše kopne in vodne prometne poti. Sistem gradišč se je izoblikoval namreč že v srednji bronasti dobi, kot so pokazala nekatera sistematična raziskovanja (Maselli Scotti F. 1985), a tudi slučajne najdbe.

Miljski polotok leži južno od Trsta, jugoslovansko-italijanska meja ga malodane prepolovi. Kljub temu ga smemo in hočemo obravnavati kot celoto. Na severu se v Miljski zaliv izliva Glinščica (Rosandra) in Reka (tudi Osapska reka, Rio Ospo), medtem ko se južno izliva v Koprski zaliv Rižana (Risano). Potek današnje obalne črte se močno razlikuje od nekdanje, kar dokazujejo morski sedimenti, prekriti z rečnimi naplavinami, ki se globoko zajedajo v notranjost ob rekah in potokih (glej zemljevid).^{*} Točnega poteka obalne črte v posameznih obdobjih še ne poznamo, v lokalnem zgodovinopisju je to spreminjanje pri starejših raziskovalcih povzročilo dosti nejasnosti (Kozličič 1984; Žumer 1984).

Med izlivom Glinščice in Reke se od rta Štarmar dviguje dolg flišnat hrib, ki poteka nekako vzporedno z glavnim južnim grebenom Miljskega polotoka. Dvigne se do gradišča Dolga Krona (158 m n.m., Montauro, Monte d'oro), nato postopno do komaj ohranjenega gradišča nad Prebenegom in konča pod

* Prispevek bo izšel v italijanskem jeziku pri Centru za zgodovinske raziskave, Rovinj.